

Mr. sc. Mirela MULALIĆ-HANDAN, dipl. ing. arh.

Komisija/Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika BiH

UPOTREBA NASLIJEĐA U KREIRANJU I UPRAVLJANJU IDENTITETIMA: BOSNA I HERCEGOVINA

***Apstrakt:** Cilj rada je identificirati i analizirati doprinos Aneksa 8 Dejtonskog mirovnog sporazuma i rada Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika na afirmaciji uloge kulturnog naslijeđa u očuvanju kolektivnih identiteta i njihovom povezivanju u identitet države Bosne i Hercegovine kao pluralnog društva.*

***Ključne riječi:** : naslijeđe, identitet, plural*

UVOD

Upravljanje kulturnim naslijeđem koje uživa status nacionalnog spomenika se temelji na Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, poznatog kao Dejtonski mirovni sporazum, odlukama Predsjedništva o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika i aktima Komisije kao što su: Poslovnik o radu, Kriteriji o donošenju odluka za proglašenje nacionalnih spomenika i drugi akti. Međunarodne konvencije i povelje u oblasti zaštite kulturnog naslijeđa, u kojima je Bosna i Hercegovina ugovorna strana, su obavezujući pravni osnov sa kojima Komisija usklađuje vršenje svojih nadležnosti iz Aneksa 8.

Rad nastoji rasvijetliti kroz prizmu psihološkog pojma identiteta, sredstva i prakse proizašle iz Aneksa 8, međunarodnih konvencija i rada Komisije, a koja doprinose afirmaciji uloge kulturnog naslijeđa u očuvanju pluralnih kolektivnih identiteta i njihovom povezivanju u identitet države Bosne i Hercegovine. Iako je Dejtonski mirovni sporazum kristalizirao tri

nacionalne kulture, shvaćene kao iskaz političkog identiteta, Aneks 8 je omogućio identifikaciju i drugih kolektivnih identiteta. Heterogenost naslijeđa ogleđa se kroz Listu nacionalnih spomenika, na kojoj su zastupljena dobra nastala od prahistorije pa do 1960. godine, postavljene kao vremensko određenje. Kroz raznovrsnost nacionalnih spomenika izražava se i pluralitet identiteta, a pluralno društvo postaje osnova za identitet države Bosne i Hercegovine.

U kontekstu ovog rada upravljanje je shvaćeno kao proces usmjeren na očuvanje vrijednosti kulturnog naslijeđa za dobrobit sadašnjih i budućih generacija. Glavni rezultat upravljanja naslijeđem jeste da osigura identitet grupi ljudi, osjećaj pripadanja, ponosa i zajedništva. Nacionalni spomenici su kulturna dobra od najvećeg značaja za narode i državu, a za koje je Komisija donijela odluke o proglašenju.

Za definiciju identiteta prihvaćen je psihoanalitički pojam, koji je prema Eriku Eriksonu, osjećanje identiteta zasnovano na zapažanju samoistovjetnosti i neprekidnosti postojanja u vremenu i prostoru, kao i opažanja da drugi ljudi zapažaju i priznaju ovu činjenicu (Erikson, 1974). Aspekti identiteta mogu biti: socijalni, klasni, lični, polni, profesionalni, generacijski, tehnički, etnički, religijski, moralni, teritorijalni, ideološki, nacionalni i drugi, pa sve do razine pripadanja ljudskom biću.

Imajući u vidu da se identitet može određivati priznanjem i zaštitom naslijeđa ili njegovom destrukcijom (Howard, 147), rad se bavi sa oba aspekta. U prvom poglavlju postavlja razaranje u kontekst ekskluzivnih politika prisvajanja teritorija i monopola nad tumačenjem historije, a u cilju boljeg razumijevanja teme rada. U drugom poglavlju predstavljena su sredstva i prakse koja doprinose afirmaciji naslijeđa u osnaživanju identiteta ljudi, teritorija i društva u cjelini. Posljednje poglavlje govori o univerzalnim vrijednostima naslijeđa koje prevazilazi nacionalne identitete i državne granice.

Rad se zasniva na identifikaciji i analizi međunarodnih konvencija i literature koja se bavi tematikom naslijeđa i identiteta navedene u Bibliografiji, objavljene i neobjavljene dokumentacije Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, te na osobnom iskustvu i spoznajama u radu te institucije. Izvore sa engleskog jezika je prevela autorica.

NASLIJEĐE NA METI RAZARANJA

Graditeljsko naslijeđe Bosne i Hercegovine sistematski je razarano za vrijeme ratnog perioda 1992 – 95. Prema podacima koje je prikupio Zavod za

zaštitu kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine iz novembra 1995. godine, 2771 dobro graditeljskog naslijeđa djelimično je oštećeno ili uništeno, 713 dobara je potpuno uništeno, a 554 je zapaljeno i neupotrebljivo. Ovaj podatak dijelom se zasniva na pregledima na licu mjesta, a dijelom na izvještajima pojedinačnih organizacija, vjerskih zajednica i drugih izvora. Brojke u izvještajima, iako nisu potpune, ukazuju na znatan stepen devastiranosti naslijeđa Bosne i Hercegovine. Kulturno naslijeđe iz osmanskog perioda od 15. do 19. stoljeća, zajedno sa dobrima iz austrougorskog perioda, pretrpjeli su najteža razaranja. Devastirana su gradska područja Sarajeva, Mostara i Jajca, zajedno s velikim brojem pojedinačnih objekata koji su u Prostornom planu Bosne i Hercegovine ocijenjeni kao naslijeđe od međunarodnog značaja. Od ukupno 60 vrijednih gradskih područja, 49 je pretrpjelo teška oštećenja. Svih devet vrijednih urbanih-ruralnih cjelina ozbiljno su oštećene.¹ (Slika 1.)

Navedeni podaci nisu potpuni, ali ilustriraju veliki stepen razaranja kulturnog naslijeđa. U poslijeratnom periodu, nije proveden sistematski popis oštećenog i srušenog kulturnog naslijeđa sa procjenom stepena razorenosti prema jedinstvenoj metodologiji za utvrđivanje ratnih šteta na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine. Vijeće Evrope je tokom 1997. i 1998. godine provelo aktivnosti u cilju utvrđivanja stanja naslijeđa ali pojedina područja nisu obrađena jer su ostala nedostupna zbog sigurnosnih razloga².

Helen Walasek u knjizi „Bosna i destrukcija kulturnog naslijeđa“ (2015) pruža pregled i analizu destrukcije bosanskohercegovačkog naslijeđa. Autorica sa čuđenjem izražava da je vrlo malo radova objavljeno vezano za razaranja naslijeđa u ratu u Bosni i Hercegovini i zaključuje „masovno namjerno razaranja kulturnog naslijeđa u periodu 1992-1995. bosanskog rata ciljano na historijski različite identitete provociralo je globalne osude i postalo seminalni marker u diskursu kulturnog naslijeđa“.³

Različite međunarodne konvencije predstavljaju pravni sistem za zaštitu kulturnog naslijeđa. Posebno tri konvencije razmatraju napad na kulturno naslijeđe kao napad na zajednički identitet – Konvencija za zaštitu kulturnog naslijeđa u oružanim sukobima (Haška konvencija iz 1954) i njena

¹ Council of Europe (2010) *Heritage Assessment Report for Bosnia and Herzegovina*. Strasbourg: Council of Europe

² ibid

³ Walasek, H. (2015) *Bosnia and Destruction of Cultural Heritage*. Brian Graham (ed.), School of Environmental Sciences, University of Ulster, UK

dva protokola (1954. i 1999)⁴; Konvencija o zabrani i sprječavanju nelegalnog uvoza, izvoza i prometa kulturnih dobara (UNESCO, 1970)⁵ i Konvencija o zaštiti svjetskog kulturnog i prirodnog naslijeđa (UNESCO, 1972). Zajedničko naslijeđe i zajednički identitet afirmiše Konvencija o zaštiti svjetskog naslijeđa "Uništavanje naslijeđa jednog naroda je uništavanje naslijeđa cijelog čovječanstva"⁶.

Primjena konvencija na sprječavanju razaranja kulturnog naslijeđa u ratu u Bosni i Hercegovini nije bila moguća i razaranja naslijeđa se svelo na međunarodne osude, ali i spoznaju da postojeći instrumenti i mehanizmi zaštite nisu efikasni.

Međunarodni kriminalni tribunal za bivšu Jugoslaviju, osnovan 1993. godine, smatra da „namjerna destrukcija naročito vjerskih objekata je izjednačena sa kulturnim genocidom“⁷

Rimski statut Međunarodnog kriminalnog suda (ICC, 1998-2002), utvrđuje „namjerno usmjeravanje napada na objekte namijenjene religiji, obrazovanju, umjetnosti, nauci ili humanitarnoj namjeni, ili usmjerene na historijske spomenike, pod uvjetom da nisu opravdani vojni ciljevi, smatraće se da imaju težinu ratnog zločina, kako u međunarodnim oružanim sukobima tako i u sukobima koji nemaju međunarodni karakter.“⁸

Zaštita kulturnog naslijeđa uvrštena je u međunarodne agende posebno ubrzana novim ratovima u jugozapadnoj Aziji.

Obraćajući se Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija 24.3.2017. godine tadašnja generalna direktorica UNESCO-a, Irina Bokova, izjednačava uništavanje naslijeđa sa ratnim zločinom „Naslijeđe je identitet – pripadnost. Namjerna destrukcija naslijeđa je ratni zločin – postalo je taktika rata, u globalnoj strategiji kulturnog čišćenja“⁹. Na istom zasjedanju, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvaja Rezoluciju 2347 o zaštiti naslijeđa pod nazivom „Destrukcija kulturnog naslijeđa od strane terorističkih grupa i u situacijama oružanih sukoba“. Rezolucija „poziva na dalju međunarodnu saradnju u

⁴ UNESCO (1954) Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1954-hague-convention/>

⁵ UNESCO (1970) Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/1970-convention/

⁶ UNESCO (1972) Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

⁷ Forrest, C. (2011) International Law and the protection of Cultural Heritage. P.403. Routledge.

⁸ International Criminal Court (1998-2002) *Roma Statute of the ICC*. Art.8. http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff-5752-4f84-be94-0a655eb30e160/rome_statute_english.pdf

⁹ icom-oesterreich.at/news/un-security-council-adopts-historic-resolution-protection-heritage

istraživanjima i kažnjavanju pojedinaca i grupa koje vrše napade na lokalitete kulturnog naslijeđa, spomenike i relikvije“.¹⁰ Rezolucija je usvojena godinu dana nakon što je Međunarodni kriminalni sud u Hagu donio optužbu protiv al-Mahdija za uništavanje džamije u Timbaktu u Maliju, koja nosi status Svjetskog dobra. Rezolucija Vijeća sigurnosti UN je i poziv državama da ojačaju pravne i sudske sisteme na kažnjavanju počinioca razaranja kulturnog naslijeđa.

U Bosni i Hercegovini do danas ni jedan slučaj razaranja kulturnog naslijeđa u ratu 1992-1995. nije kažnjen sudskom presudom. Noviji slučaj iz ove 2018. godine je optužnica koju je Tužilaštvo Bosne i Hercegovine podiglo protiv Gorana Mojevića, a koja ga tereti za zločin protiv čovječnosti za namjerno rušenje Aladža džamije u Foči 1992¹¹.

Mnogi akademski radovi razmatraju vezu između razaranja kulturnog naslijeđa i identiteta ljudi u službi ekskluzivnih politika.

Tako, Duncan and Duncan (2004) citiraju Eagletona (2000) kada upotrebljava termin „kulturni ratovi“, da odredi konflikte koje karakteriše „etničko čišćenje“ u kojem etničke grupe zahtijevaju ekskluzivitet za svoju kulturu ili pretežno čistu kulturu koje se vežu za teritorij.¹²

Flint (2004) upotrebljava za etnički očišćen prostor termin „prostor mržnje“ i razmatra „važnost kontinuiteta teritorije za *grupe koje mrze*, koje ograničavaju i potvrđuju nadzor nad geografskim područjima i podržavaju ideju zatvorenih ili zapečaćenih mjesta. Zbog toga konstrukcija i održavanje granica je važno za ove teritorijalno određene politike, ostajući glavno pitanje politika unutar područja više nego međunarodni odnosi“¹³.

Paasi (2003) navodi da „*lokalizirani identiteti*, zasnovani na etničkoj i vjerskoj pripadnosti, primjenjivo i na rasnu ili klasnu pripadnost, su osnova za političku mobilizaciju i ekskluzivne politike“¹⁴

Razumijevanje značaja Aneks 8 Dejtonskog mirovnog sporazuma na integraciju kulturnog naslijeđa u izgradnju mira i poslijeratnu rehabilitaciju

¹⁰ ibid

¹¹ balkans.aljazeera.net/search?keywords=goran+mojevi%C4%87&=%3Cspan+class+%3D+%22search-name+hidden-xs%22%3EPretraga%3C%2Fspan%3E%3Ci+class+%3D%22search-icon+visible-xs%22%3E%3C%2Fi%3E

¹² Duncan, J.S. and Duncan, N.G. (2004) „Culture unbound“, Environment and Planning A 36: 391-403.; Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press. pg.59

¹³ Flint, C. (2004) „Introduction: spaces of hate: geographies of discrimination and intolerance in the U.S.A.“, in C.Flnt (ed.), *Spaces of Hate: Geographies of Discrimination and Intolerance in the U.S.A.* New York City: Routledge: 1-20.; Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 59

¹⁴ Paasi, A. (2003) „Region and Place: regional identity in question“, *Progress in Human Geography* 27: 475-85.; Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 59

društva, nije moguće bez razumijevanja da je razaranje naslijeđa usmjereno na razaranje identiteta ljudi koji osjećaju pripadnost tom naslijeđu i da je razaranje naslijeđa instrument i meta ekskluzivnih politika prisvajanja teritorija i monopola nad tumačenjem historije.

NASLIJEĐE KAO INSTRUMENT I SIMBOL OČUVANJA IDENTITETA

Prvi put u historiji čovječanstva jedan međunarodni mirovni sporazum integriše kulturno naslijeđe u izgradnju mira i razvoj društvenih zajednica. Dejtonski mirovni sporazum uvrstio je zaštitu kulturnog naslijeđa, kao jedan od 11 činilaca, regulisanih kroz anekse, ključnih za uspostavu mira i poslijeratni razvoj. Aneks 8. Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji nosi naziv Sporazum o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika, kroz 11 kratkih članova reguliše zaštitu nacionalnih spomenika i nadležnosti u provedbi te zaštite. Kulturno naslijeđe postaje simbol i instrument za ponovnu izgradnju društvenih zajednica.

Razmotrićemo nekoliko članova Aneksa 8¹⁵ i proizašle prakse, a koje doprinose: 1) izgradnji povjerenja javnosti u sistem zaštite naslijeđa, 2) demokratizaciji procesa proglašenja nacionalnih spomenika i 3) identifikaciji kolektivnih identiteta sa naslijeđem.

1) Izgradnja povjerenja i kredibiliteta

U poslijeratnom periodu, javnost može biti skeptična prema institucijama koje su djelovale u ratu i upravljale kriznim situacijama. Povjerenje javnosti može se pridobiti kroz osnivanje nove kredibilne organizacije i infrastrukture.¹⁶

Aneks 8 uvodi Komisiju za očuvanje nacionalnih spomenika, kao novu instituciju na razini države, u postojeći institucionalni okvir zaštite naslijeđa, pružajući joj mogućnost da izgradi kredibilitet i pribavi povjerenje javnosti u svoj rad. Komisija (član III) „ima odgovarajuća sredstva i stručno osoblje u kojem su zastupljeni narodi koji žive u Bosni i Hercegovini“.

Propisuje stručnost rada Komisije „za svaki pojedini slučaj donosi pisanu

¹⁵ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina: Annex 8: Agreement on Commission to Preserve National Monuments. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>

¹⁶ Sheppard, B., Janoske, M. and Liu, B. (2012) „Understanding Risk Communication Theory: A Guide for Emergency Managers and Communicators“, *Report to Human Factors/Behavioral Sciences*. Division, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security. College Park, MD:START

odluku koja sadrži sve primjerene činjenice i detaljno objašnjenje za donošenje odluke“. Nalaže da „Komisija proglašava pravila i propise koji mogu biti potrebni za izvršavanje njenih dužnosti“.

„Komisija odluke donosi većinom glasova svojih članova. Odluke Komisije su konačne i provode se u skladu s domaćim zakonima. U svakom pojedinom slučaju za koji Komisija donese odluku o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, entitet na čijoj se teritoriji to dobro nalazi dužan je (a) uložiti napore na poduzimanju odgovarajućih pravnih, naučnih, tehničkih, administrativnih i finansijskih mjera potrebnih za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju dobra, te se (b) suzdržati od poduzimanja bilo kakvih namjernih mjera kojima bi se dobru mogla nanijeti šteta „(članovi IV i V, 5). Na ovaj način odgovornost za upravljanje spomenikom je podijeljena između državnih i entitetskih institucija.

2. Učestvovanje javnosti u odlučivanju

Postupak za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom pokreće se peticijom ili prijedlogom za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom. Bilo koje pravno lice ili zainteresirana osoba u Bosni i Hercegovini može Komisiji predati peticiju za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom. Komisija je izradila standardni obrazac peticije za svaku vrstu dobra. „Prilikom odlučivanja o peticiji Komisija vlasnicima predloženog nacionalnog spomenika, kao i drugim zainteresiranim osobama ili tijelima daje priliku da iznesu svoja gledišta.“ (član V)

Podnošenjem peticije započinje proces valorizacije dobra i donošenja odluke, a istovremeno se otvara komunikacija između Komisije i zainteresiranih strana, lokalne zajednice i institucija. Podnosilac peticije očekuje određenu potvrdu ili zadovoljštinu koja proizlazi iz statusa nacionalnog spomenika. Razlozi za podnošenje peticije su često i skretanje pažnje na ugroženost dobra ili izloženost rizicima od neodržavanja, rušenja, građevinskih ili infrastrukturnih radova. O primitku peticije Komisija obavještava lokalne vlasti na čijem teritoriju se nalazi dobro, vlasnike, korisnike i institucije nadležne za zaštitu naslijeđa i prostorno uređenje, muzeje i arhive; zahtijevajući da se suzdrže od aktivnosti koje mogu oštetiti predmetno dobro dok Komisija ne donese odluku, te traži informacije, dokumentaciju i stav o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom. Tako svaka peticije u toku procesa donošenja odluke postaje platforma za saradnju.

Odluke o proglašenju nacionalnih spomenika su stručno i naučno utemeljene i predstavljaju sredstvo komuniciranja s javnošću o razlozima

priznavanja statusa nacionalnog spomenika, i mjerama njegove zaštite. Odluka i prateća dokumentacija služe i kao informacije za studente, stručnu i naučnu zajednicu. Komisija o svom radu obavještava javnost putem medija, web stranice, društvenih mreža, izdavanjem publikacija i godišnjaka Komisije – Baština, a odluke se objavljuju i u Službenom glasniku BiH.

3) Identifikacija kolektivnih identiteta sa naslijeđem

Aneks 8. (član VI) utvrđuje što može biti proglašeno nacionalnim spomenikom: „pokretna ili nepokretna dobra od velikog značaja za grupu ljudi sa zajedničkom kulturnom, historijskom, vjerskom ili etničkom baštinom, poput arhitektonskih, umjetničkih ili historijskih spomenika; arheološka nalazišta; grupe građevina i groblja“¹⁷.

Drugim riječima, za proglašenje nacionalnog spomenika potrebna je identifikacija kolektivnog identiteta (grupa ljudi) proizašlog iz zajedničkog naslijeđa.

Razne grupe ljudi mogu pripisivati razne vrijednosti naslijeđu. Značaj za identitet grupe ljudi podrazumijeva „značenje nekog dobra za one koji povlače dio svog identiteta iz njega, ili imaju emocionalne veze s njim“.¹⁸

VREDNOVANJE KULTURNOG NASLIJEĐA

Kriteriji koje Komisija koristi pri proglašenju dobara nacionalnim spomenicima uključuju predmet pravne zaštite i set vrijednosti za procjenu značaja kulturnog dobra. Predmet pravne zaštite obuhvata pokretna kulturna dobra (kao što su pojedinačni predmeti ili zbirke) i nepokretna kulturna dobra: historijski objekti, graditeljske cjeline i područja. Set vrijednosti uključuje: historijske, dokumentarne, umjetničke i estetske vrijednosti, ambijentalne i simboličke vrijednosti (društvene) kao i aspekte jedinstvenosti i reprezentativnosti, izvornosti i cjelovitosti stanja.

U duhu Kriterija za donošenje odluka o proglašenju nacionalnih spomenika¹⁹ i tumačenja međunarodnih smjernica, razmotrićemo vezu između vrijednosti naslijeđa i ljudi.

Historijska vrijednost podrazumijeva vezu dobra sa ljudima,

¹⁷ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina: Annex 8: Agreement on Commission to Preserve National Monuments. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>

¹⁸ UNESCO WHC (2015) Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa

¹⁹ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobara nacionalnim spomenikom („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

dogadajima, mjestima ili određenim temama. Kulturno dobro je izvor znanja i doprinosi razumijevanju historijskih veza i događaja, osvjetljavanju uvjeta života u vremenu kada je dobro nastalo i periodu njegove upotrebe, kao i njegov doprinos stvaranju osjećaja kontinuiteta s prošalošću i tradicijom. Ta veza može biti ilustrativna: dobro ilustruje značajnu ličnost ili događaj; ili asocijativna: dobro asocira na određeni period, historijsku slojevitost, ličnost, porodicu ili događaj.²⁰ Historijska vrijednost dobra ima značaj za kolektivnu svijest jer podrazumijeva identifikaciju sa važnom ličnošću, značajnim događajem ili bitnim dijelom kulture u Bosni i Hercegovini (ili šire, sa međunarodno značajnim ličnostima ili događajima).²¹

Umjetnička i estetska vrijednost proizlazi iz načina na koji je dobro nastalo, bilo kao rezultat svjesnog dizajna ili kao slučajan ishod razvoja ili korištenja dobra tijekom vremena, a koji kod ljudi pobuđuje emotivne ili intelektualne reakcije.²²

Dokumentarna vrijednost proizlazi iz mogućnosti nekog dobra da predstavlja: materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim razdobljima i mijenama, o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru, svjedočanstvo o tipičnom načinu života ljudi u određenom razdoblju, ili djelo značajnog umjetnika ili graditelja.²³ Tako na primjer kulturni krajolik nastao planskim djelovanjem čovjeka može imati dokumentarnu vrijednost jer ilustruje aspekte društvene organizacije i jedinstvenost područja. Dobro ima dokumentarnu vrijednost i kao predmet za dalja istraživanja ili proučavanja od interesa za nauku i obrazovanje (etnologiju, antropologiju, arhitekturu, arheologiju, historiju, tehnologiju i inženjerstvo i druge discipline).

Društvena vrijednost proizlazi iz značaja dobra za grupu ljudi, za njihov identitet, kolektivno iskustvo ili memoriju.²⁴ Prema Kriterijima Komisije, simbolička (društvena) vrijednost uključuje više aspekata: ontološku ili duhovnu vrijednost za određenu grupu ljudi, a koja ga čini posebnim u odnosu na druga dobra; sakralni aspekt koji proizlazi iz vjerovanja i učenja organizirane religije; tradicionalni aspekt, odnosno dobro predstavlja svjedočanstvo kulturne tradicije društva koje postoji ili je nestalo; razmjene ljudskih vrijednosti, zanata, ili tehnologija kroz određeni period; vezanost za rituale ili obrede, koji mogu biti odraz prošlih kultura ili današnjih percepcija

²⁰ UNESCO WHC (2015) *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

²¹ Council of Europe (2012) *Smernice za kulturno nasleđe: Tehnički instrumenti za zaštitu i upravljanje nasleđem*. Strasbourg: Council of Europe. s. 54

²² UNESCO WHC (2015) *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

²³ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

²⁴ UNESCO WHC (2015) *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

duha mjesta²⁵.

Ambijentalna vrijednost podrazumijeva da dobro predstavlja izvanredan primjer tradicionalnog ljudskog naselja ili graditeljske cjeline, određene kulture (ili kultura), ili ljudske interakcije s prirodom, a njegova zaštita predstavlja imperativ pogotovo ako je ranjivo pod utjecajem nepovratne promjene²⁶. Ambijentalna vrijednost ogleđa se kroz značenja dobra u stukturi i ukupnoj slici naselja ili graditeljske cjeline²⁷. Vrijednosti dobra sadržane su u njegovim fizičkim atributima, u njegovom sadašnjem obliku, stanju, sadržaju, suštini i vrsti, pa je potrebna procjena sa aspekta autentičnosti (izvornosti) i inegralnosti (cjelovitosti).

Prema Nara dokumentu o autentičnosti (ICOMOS, 1994), autentičnost (izvornost) izražava se kroz attribute: oblik i dizajn, materijal i sadržaj, namjena i upotreba, tradicija i tehnike i sistem upravljanja, položaj i smještaj u prostoru, jezik i druge forme duhovnog naslijeđa, duh i osjećanja i druge činitelje.²⁸ Duh i osjećanja predstavljaju fenomen emotivne veze koju ljudi imaju prema određenom dobru, provodi se analizom subjektivnih osjećaja koju grupa ljudi ima prema tom dobru ili mjestu.²⁹ Integralnost je mjera cjelovitosti i očuvanosti kulturnog dobra³⁰.

Za dobivanje statusa nacionalnog spomenika potrebno je da dobro ispunjava dva uvjeta: da je izgrađeno prije 1960. godine koja je postavljena kao vremenska distanca potrebna za valorizaciju, ako se ne radi o dobru koje je djelo priznatog autora, te da ispunjava jednu od navedenih vrijednosti. Vlasništvo i politički kriteriji nisu relevantni za proglašenje nacionalnim spomenikom³¹. (Slika 2) Razumijevanje doprinosa svake identificirane vrijednosti na značaj dobra je ključno za donošenje objektivnih odluka. Svaka

²⁵ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

²⁶ UNESCO WHC (2015) *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

²⁷ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

²⁸ ICOMOS (1994) *The Nara document on authenticity*. <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>; ICOMOS (2014) *Nara + 20: on heritage practices, cultural values and the concept of authenticity*. https://www.japan-icomos.org/pdf/nara20_final_eng.pdf; Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03); UNESCO WHC (2015)

²⁹ Wells, Jeremy C. (2014) „A Methodological Framework for Assessing the „Spirit and Feelings” of World Heritage properties”, *World Heritage and National Registers – Stewardship in perspective*. New Brunswick (USA) and London (UK): Transaction Publishers.

³⁰ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03); UNESCO WHC (2015); *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

³¹ Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

od identificiranih vrijednosti ključna je za donošenje odluke o (ne) proglašenju dobra nacionalnim spomenikom. Procjena vrijednosti dobra utiče na sudbinu dobra, da li, kako i u kojoj mjeri treba biti zaštićeno³², kako i u kojoj mjeri doprinosi osjećaju pripadanja i identifikacije ljudi sa naslijeđem. Procjena vrijednosti treba biti rukovođena: naučnim znanjem i iskustvom u oblasti kojoj kulturno dobro pripada, raspoloživim podacima i dokumentacijom koji se odnose na dobro (inventar, istraživanje, proučavanje, snimanja na terenu), rezultatima dodatnih, namjenski preduzetih istraživanja o dobru i njegovoj povezanosti - odnosu sa drugim dobrima, ili ličnostima i zajednicama³³.

Pojedine grupe ljudi mogu prepoznavati različite vrijednosti dobra. Identificiranje grupe ljudi za koju kulturno dobro ima vrijednost i razloge pripisivanja vrijednosti dobru podrazumjeva interakciju s vlasnicima i korisnicima dobra, lokalnom zajednicom, raseljenom zajednicom koja veže svoj identitet i prava na povratak sa dobrom, stručnjacima za naslijeđe, vjerskim zajednicama, udruženjima građana i drugima.³⁴ Također je potrebno razmotriti trenutno stanje dobra i planove za njegovo održavanje i upotrebu, što govori u prilog odnosa zajednice spram dobra.

„Procjena vrijednosti kulturnog dobra doprinosi razumijevanju značaja dobra i omogućava identifikaciju ljudi po raznim osnovama, pojedinac može pripadati u više grupa, raznolikost odražava historijsku i kulturnu kompleksnost društva i omogućava da se izbjegne separacija u jednu grupu, a grupe se mogu formirati prema različitim vrijednostima i pripadnostima“.³⁵

Kolektivni identiteti se mogu identificirati na razini tradicionalne, vjerske i etničke pripadnosti, ali i na razini profesije, rasne, rodne i klasne grupe, porodice, ideološke i seksualne orijentacije, mogu biti vezani za teritoriju (susjedstvo, ulicu, grad, selo, krajolik, regiju), na razini nacije – države, a mogu biti globalnih razmjera sve do identiteta pripadnosti ljudskoj vrsti. (Slika 3)

UPRAVLJANJE KULTURNIM NASLIJEĐEM

Upravljanje je proces usmjeren na očuvanje vrijednosti kulturnog naslijeđa za dobrobit sadašnjih i budućih generacija³⁶. Glavni rezultat

³² English Heritage (2008) *Conservation Principles - Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*. London; English Heritage

³³ Council of Europe (2012) *Smernice za kulturno nasleđe: Tehnički instrumenti za zaštitu i upravljanje nasleđem*. Strasbourg: Council of Europe

³⁴ ibid

³⁵ Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 14

³⁶ UNESCO WHC (2015) Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa

upravljanja naslijeđem, kao rezultat zaštite i interpretacije, jeste da osigura identitet grupe ljudi, osjećaj pripadanja, ponosa i zajedništva.

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluka, Komisija je proglasila 841 nacionalni spomenik do 2018. godine, a primila preko 2.000 peticija / zahtjeva. Na Listi nacionalnih spomenika zastupljeno je raznovrsno naslijeđe. Među nepokretnim dobrima nalaze se stambena (urbana, ruralna, dvorci/palače, itd.), vjerska (crkve, džamije, sinagoge, manastiri, samostani, tekije, itd.), obrazovna (medrese, mektebi, škole, itd), administrativna, javna (hosteli i karavan-saraji, bolnice, hamami itd.), komercijalna, infrastrukturna (vodoopskrba, mostovi, itd.), vojna (utvrde, kule, kasarne itd.), grobljanska (nekropole), poljoprivredna, industrijska, itd. Područja proglašena nacionalnim spomenicima su urbana, ruralna, arheološka, historijska, industrijska, kulturni krajolici i područja prirode povezana sa određenim obredima ili tradicijama, kao i područja prirode od naučnog interesa i mješovita područja. U proglašenim područjima nalaze se i pojedinačna dobra koja su razorena ili oštećena u ratu, a posebno je doneseno 69 odluka za proglašenje mjesta i ostataka kulturnih dobara srušenih u ratu nacionalnim spomenicima.

Odluke utvrđuju mjere i zone zaštite, te odgovornosti u provedbi odluka. Mjere zaštite usmjerene su na očuvanje vrijednosti nacionalnog spomenika kroz istraživanja, konzervaciju, restauraciju, rekonstrukciju i prezentaciju njegovih atributa, uspostavljanje uvjeta da nacionalni spomenik u skladu sa svojom namjenom služi potrebama društva i održivog razvoja bez kompromitiranja njegovih vrijednosti. Uspostava zona zaštite neophodna je da bi se spomenik zaštitio *in situ*, u svom teritorijalnom kontekstu, kao i od negativnih okolinskih utjecaja. U cilju očuvanja kontinuiteta identiteta mjesta potrebno je zaštititi svu historijsku stratigrafiju.

Odgovornost za implementaciju odluka Komisije imaju vlade entiteta i Brčko Distrikta, prema Aneksu 8 i zakonima o implementaciji odluka Komisije³⁷. Vlade entiteta svake godine usvajaju programe finansiranja obnove graditeljskog naslijeđa, primjenjujući kriterije koji odražavaju politike i prioritete entiteta.

Bogatstvo i raznovrsnost bosanskohercegovačkog naslijeđa ukazuje na pluralitet identiteta, a pravilno i koordinirano upravljanje, kroz provedbu mjera zaštite, može povezivati pluralne kolektive u zajedničkom interesu ostvarivanja

³⁷ Zakon o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službeni Glasnik FBiH br. 2/02, 27/02, 6/04, 51/07); Zakon o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službene novine RS br. 9/02, 70/06 i 64/08); Zakon o implementaciji odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službene novine Brčko Distrikta BiH br. 2/02, 19/07)

društvenog i ekonomskog prosperiteta. U tome, „teritorijalni identitet i država igraju važnu ulogu u povezivanju različitih grupa i identiteta“³⁸.

ULOGA TERITORIJA U POVEZIVANJU IDENTITETA

Kulturno naslijeđe odražava historijsku slojevitost i učitava pluralne identitete u mjesto ili teritorij. „Društvo je različito i te različitosti rezultiraju jednako različitim identitetom mjesta“³⁹

Prema Ashworthu (2007) „postojanje jakog identiteta mjesta se često smatra u interesu i pojedinca i grupe... takav identitet je kreiran i upravljao kao zvanični odraz društvene kohezije prepoznavajući različitost, ili kao nezvanični akt otpora prema hegemonom jezgru... Ideja da mjesto može biti neutralno je neodrživa. Sve konstrukcije mjesta, čak i one koje pretenduju da budu neutralne, nose ideološki sadržaj“.⁴⁰

Howard (2003) navodi pokret pod nazivom *glokalizam*, nastao kao opozicija globalizmu, koji zastupa koncept da univerzalne vrijednosti nisu produkti globalne industrijalizacije već lokalnih identiteta, a da lokalni identiteti upućuju da je naslijeđe kao resurs znanja ukorijenjeno u mjestu i regiji⁴¹.

Konzervacija i druge mjere zaštite propisane odlukom za proglašenje nacionalnog spomenika provode se *in situ*, na lokalitetu⁴² na kojem se nalazi spomenik. Teritorij je bitan ne samo za očuvanje nacionalnog spomenika nego i za očuvanje identiteta i ljudi i mjesta. Svi historijski slojevi trebaju biti očuvani i prezentirani, kao svjedočanstvo historijskih mijena i postojanja različitih identiteta ukorijenjenih u mjestu.

O značaju identiteta mjesta za identitet ljudi govore i odluke Komisije kojima se nacionalnim spomenicima proglašavaju mjesta i ostaci kulturnih dobara razorenih u ratu 1992-1995. Komisija je donijela odluke rukovodeći se kriterijima da se radi o dobrima izuzetnih vrijednosti, da posjeduju simboličku vrijednost za određenu skupinu ljudi, da imaju značaj u slici mjesta, te da postoji dokumentacija po kojoj je moguće izvršiti rehabilitaciju dobra (vraćanje u stanje prije rušenja), da postoje fragmenti srušenih objekata na lokaciji dobra ili deponiji gdje su odveženi nakon rušenja, što otvara mogućnost njihove

³⁸ Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 64

³⁹ Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 66

⁴⁰ Ibid. Pg.63

⁴¹ Howard, P. (2003) *Heritage Management, Interpretation, Identity*. New York: Continuum: 181

⁴² Lokalitet, kao geografska odrednica, ima isto značenje kao mjesto, teritorij ili područje na kojem se nalazi dobro (nacionalni spomenik)

ponovne ugradnje anastilozom. Donošenje odluka o proglašenjima mjesta i ostataka nacionalnim spomenicima ima za cilj očuvanje kulturnog pamćenja naroda i kulturnog identiteta mjesta. Razlog za uvođenje mjere rehabilitacije je poništiti rezultate razaranja i vratiti životne i sigurnosne uvjete za povratak ljudi u njihove domove⁴³. Identitet mjesta ostaje važan za identitet grupe ljudi čije je naslijeđe razoreno i ljudi koji se vežu za to naslijeđe.

Nora (1996-98) navodi da „mjesta i ostaci razorenih spomenika imaju memoriju koju im spomenik upisuje i dobivaju memorijalni i komemorativni aspekt“.⁴⁴

Prema Grahamu, Ashworthu i Tunbridgu (2000) „Država treba nacionalni spomenik da učvrsti državnu identifikaciju. Kreiranje nacionalnih spomenika podržava koncept nacije -države od suprotstavljanja regionalizmu do hegemonog predstavljanja raznih grupa, a pluralno društvo postaje osnova za nacionalni identitet... Dominacija nacionalnog je danas tako preovlađujuća da je teško i zamisliti naslijeđe bez nacionalnih muzeja, arhiva i teatra, bez nacionalnih spomenika, historijskih narativa, heroja i zločinaca, bez državnih ministarstava, agencija, zakona, politika i financija“.⁴⁵ Isti autori (2007) zastupaju da „riječi kao što su identitet zajedno sa naslijeđem mora uvijek biti u pluralu kada se koristi u javnim politikama⁴⁶. „Naslijeđe se upotrebljava za konstruisanje, rekonstrukciju i pregovaranje različitih identiteta“.⁴⁷

Deklaracija o kulturnom diverzitetu (UNESCO, 2001) utvrđuje da je „kulturna različitost utjelovljena u jedinstvenosti pluralnih identiteta grupa (ljudi) i društva“.⁴⁸ Koncept zaštite se zasniva na osiguranju trajanja kulturnog dobra kroz vrijeme i na prostoru gdje se nalazi, kao civilizacijske tekovine. Nacionalni spomenici, kao dobra od najvećeg značaja za društvo potvrđena odlukama Komisije, te kao izvor znanja i praksa o prošlosti i kao resurs za ekonomski i društveni prosperitet ljudskih zajednica, predstavljaju instrument za povezivanje kolektivnih identiteta u identitet Bosne i Hercegovine kao pluralnog društva. Afirmacija kulturnog naslijeđa i upotreba u svakodnevnom životu doprinose očuvanju identiteta društva u cjelini.

⁴³ Council of Europe (2010) *Heritage Assessment Report for Bosnia and Herzegovina*. Strasbourg: Council of Europe

⁴⁴ Nora, P. (1996-1998) *Realms of Memory I-III*. New York City: Columbia University Press; Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press.

⁴⁵ Graham, B., Ashworth, G.J. and Tunbridge, J.E. (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. London: Arnold:183

⁴⁶ Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press:66

⁴⁷ Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press: 40

⁴⁸UNESCO (2001) *Univerzalna deklaracija o kulturnom diverzitetu*. Član 1. www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_hr.pdf

UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI NASLIJEĐA

„Evropa je san o jedinstvu“ (Febvre, 1999).

Vrijednosti naslijeđa prevazilaze grupne identitete i državne granice. Međunarodne konvencije i povelje čine pravni sistem za zaštitu naslijeđa, ali i dalje značaj teritorije, odnosno države, ostaje bitan jer se zaštita naslijeđa provodi na teritorijama država gdje se dobra nalaze a prema zakonskim sistema i preporukama konvencija.

Naslijeđe igra bitnu ulogu u kreiranju identiteta evropskog građanina. Evropska konvencija o kulturi (Vijeće Evrope, 1954) poziva na razvijanje uzajamnog razumijevanja među narodima Evrope i uzajamno uvažavanje njihove kulturne raznolikosti, očuvanje evropske kulture, promicanje nacionalnih doprinosa evropskoj zajedničkoj kulturnoj baštini uvažavajući iste temeljne vrijednosti i posebno poticanje proučavanja jezika, historije i civilizacije⁴⁹.

Deklaracija o kulturnim različitostima⁵⁰ (Vijeće Evrope, 2000) naglašava potrebu razvijanja strategija koje će osigurati poštivanje i izražavanje svih oblika kulturnih različitosti, kao poseban izazov u uvjetima globalizacije.

Okvirna konvencija o vrijednosti kulturnog naslijeđa za društvo⁵¹ (Vijeće Evrope, Faro, 2005), pruža okvir za djelovanje usmjereno na ulogu kulturnog naslijeđa u izgradnji mirnog i demokratskog društva, u procesu održivog razvoja i promicanje kulturne raznolikosti i poziva na razvijanje individualne i kolektivne odgovornosti prema kulturnom naslijeđu.

Formalizacija preporuka konvencija provodi se kroz programe Vijeća Evrope i Evropske komisije. Jedan od takvih programa je Integrirana rehabilitacija naslijeđa Regionalnog programa za zemlje jugoistočne Evrope (2003-2010), kasnije prerastao u Ljubljana proces, a koji je ostvario veliki doprinos na prepoznavanju vrijednosti bosanskohercegovačkog naslijeđa u kreiranju kulturne raznolikosti evropskog identiteta i njihovom integriranju u razvoj lokalnih zajednica. Projekat se provodio pod sloganom „Naša kulturna

⁴⁹ Council of Europe (1954) *European Convention on Culture*. kons.gov.ba/ Zakonski_okvir/ Konvencije/ default.aspx?id=5581&langTag=en-US

⁵⁰ Council of Europe (2000) *Declaration of the Committee of Ministers on cultural diversity* https://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_t_gats_coe_decl_cultural_diversity_071200_tcm6-4311.pdf

⁵¹ Council of Europe (2005) *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083746>

različitost nas ujedinjuje“. Kulturnom naslijeđu pripisan je glavni značaj u izgradnji evropskog identiteta utemeljenog na jedinstvu i poštivanju različitosti. Razvijeni su instrumenti koji mogu doprinijeti boljem očuvanju naslijeđa u zemljama jugoistočne Evrope, a samim time i očuvanju evropskog identiteta. Jedan takav instrument je i prioriteta lista intervencija koja uključuje kulturna dobra od posebnog značaja za evropsko naslijeđe. Bosanskohercegovačko naslijeđe zastupljeno je sa preko 20 nacionalnih spomenika koji ilustriraju bogatstvo i raznolikost tradicija i ljudi. Na ovom popisu prihvaćeni su i spomenici razoreni u ratu, kao mjesta i ostaci, sa zahtjevom za njihovu rehabilitaciju. Kroz primjenu metodologija za izradu tehničkih procjena, studija izvodljivosti i biznis planova svi spomenici sa ove liste su privukli fondove u zemlji i strane donacije, te su restaurirani ili rekonstruisani, zavisno od potreba i integrirani u razvoj lokalnih zajednica.⁵² (Slika 4)

I na globalnom nivou njeguju se i štite vrijednosti jedinstva u pluralitetu kulturnih identiteta kroz paradigmu naslijeđa. Kulturnom dobru, kroz koncept Svjetskog naslijeđa priznaju se univerzalne vrijednosti od značaja za čovječanstvo.

Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (UNESCO, 1972) uspostavila je koncept sistema zaštite na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Obveza države članice na čijem se teritoriju nalazi predmet dobra je osigurati sve uvjete za zaštitu i očuvanje dobra za sljedeće generacije. Teritorij države ostaje bitan činilac u provođenju globalnog pravnog sistema zaštite naslijeđa. Konvencija zastupa koncept zajedničkog naslijeđa od izuzetne univerzalne vrijednosti za čovječanstvo.⁵³

Konvencija o zaštiti i promicanju raznolikosti kulturnih različitosti (UNESCO, 2005) predstavlja okvir za jačanje međudržavne saradnje i solidarnosti u duhu partnerstva, posebno u cilju poboljšanja sposobnosti zemalja u razvoju da zaštite i promoviraju raznolikost kulturnih iskaza i potvrđivanju važnosti veza između kulture i razvoja. Konvencija zastupa stajalište da kulturna raznolikost stvara bogat i raznovrstan svijet, povećava mogućnost izbora i obogaćuje ljudske potencijale i vrijednosti, zbog čega je pokretač održivog razvoja zajednica, naroda i država⁵⁴.

⁵² Mulalić Handan, M. (2009) „Integrirana rehabilitacija naslijeđa: Pomoć u upravljanju naslijeđem Bosne i Hercegovine“, *Baština V*. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: 65-100

⁵³ UNESCO (1972) *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

⁵⁴ UNESCO (2005) *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf>

I na globalnom nivou univerzalne vrijednosti bosanskohercegovačkog naslijeđa su prepoznate kao doprinos kredibilitetu Liste svjetskog naslijeđa. Status svjetskog naslijeđa uživaju: Područje Starog mosta u Starom gradu Mostara, Most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu i 28 nekropola sa stećcima kao jedinstveno dobro na teritoriju Bosne i Hercegovine (20) i današnjih susjednih država. (Slika 5)

ZAKLJUČAK

Sredstva i prakse koje doprinose afirmaciji uloge kulturnog naslijeđa u očuvanju pluralnih kolektivnih identiteta i njihovom povezivanju u identitet države Bosne i Hercegovine, proizašle iz Aneksa 8, rada Komisije i međunarodnih preporuka su:

- Aneks 8 doprinosi: izgradnji povjerenja javnosti u sistem zaštite naslijeđa, demokratizaciji procesa proglašenja nacionalnih spomenika i identifikaciji kolektivnih identiteta sa naslijeđem kroz koncept nacionalnog spomenika.

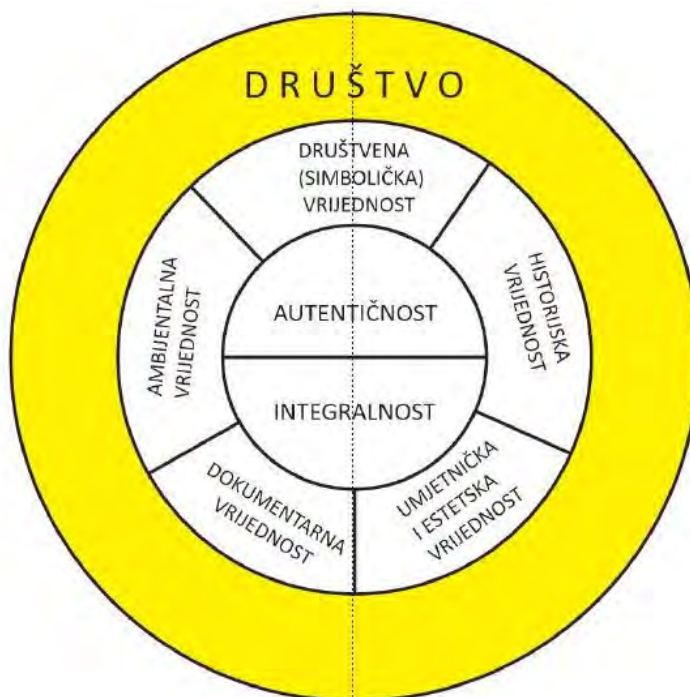
-Stručno i naučno utemeljena procjena vrijednosti, uz pomoć Kriterija za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom i međunarodnih smjernica, doprinosi razumijevanju značaja dobra i omogućava identifikaciju ljudi sa tim dobrom po raznim osnovama.

- Nacionalni spomenici, uz pravilnu zaštitu i upravljanje, predstavljaju sredstvo u povezivanju pluralnih identiteta pri čemu je teritorija i država medij. Iako vrijednosti naslijeđa prevazilaze grupne identitete i državne granice, teritorij i država ostaju primaran garant njihove zaštite i na globalnom nivou.

PRILOZI

Slika 1 – Vijećnica – Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu

Slika 2 – Dijagram procjene vrijednosti

Slika 3 –Jevrejsko groblje u Tuzli

Primjer vrjednovanja

Historijska vrijednost	Svjedoči o životu Jevreja od 19. stoljeća u Tuzli; doprinosi razumijanju uvjeta života i doprinosa Jevreja društvu u cjelini; osvjetljava veze između stanovnika Tuzle; stvara osjećaj kontinuiteta s prošalošću i tradicijom.
Društvena vrijednost	Primaran značaj za identitet Jevreja kroz ontološku, simboličku, tradicionalnu vrijednost i vezanost za rituale sahranjivanja. Groblje je bilo zajedničko i za Sefarde i Aškenaze. Šira društvena vrijednost zastupljena kroz kolektivno iskustvo i memoriju te razmjenu ljudskih vrijednosti proizašlih iz života ljudi od kraja 19. stoljeća i današnju percepciju duha mjesta.
Dokumentarna vrijednost	Svjedočanstvo o tradiciji, kulturi kao i o tipičnom načinu života Jevreja u BiH, kao i svjedočanstvo o historijskim mijenama u 19 stoljeću izazvanim većim doseljavanjem Jevreja u vrijeme austro-ugarske uprave. Natpisi na nadgrobnicima čine izuzetno vrijedan dokument o porodicama koje su živjele u Tuzli od kraja 19. st. Od interesa za nauku i obrazovanje (historija, historija umjetnosti, genealogiju i dr).
Umjetnička i estetska vrijednost	Raznovrsni oblici nadgrobnika, ukrasi, simboli i natpisi predstavljaju svjedočanstvo o tipu, stilu i regionalnom izrazu sepulkralne umjetnosti s kraja 19. stoljeća.
Ambijentalna vrijednost	Primjer grobljanske cjeline, prostorne organizacije nadgrobnika, položaja i smještaja u prostoru.

Autentičnost sačuvana kroz atribute: oblik i dizajn nadgrobnika, materijal i sadržaj, namjena i upotreba, položaj i smještaj u prostoru, duh i osjećanja.

Integritet zastupljen kroz fizičku cjelovitost, homogenost i kompletlost. Očuvanju integriteta prijete rizici od slijezanja tla i klizišta, vremenskih utjecaja i biljnih organizama.

Slika 3 – Primjer vrjednovanja i identifikacije identiteta – Jevrejsko groblje u Tuzli

**COMMISSION TO PRESERVE NATIONAL MONUMENTS
KOMISIJA ZA OČUVANJE NACIONALNIH SPOMENIKA**
WWW.COMKIPROJEKTI.BG.COM

**PROGRAMME ON THE INTEGRATED REHABILITATION PROJECT PLAN
SURVEY ON THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL HERITAGE
(IRPP SAAH)**

PRIORITY INTERVENTION LIST REVISED IN 2007.

1. Historical building - The bridge (Historical part) in Vrhpolje (Vrgopolje).
2. Historical site - The Old Town in Zadar.
3. Historical site - The Fortress in Zadar.
4. Historical site - The village.
5. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
6. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
7. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
8. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
9. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
10. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
11. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
12. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
13. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
14. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
15. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
16. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
17. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
18. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
19. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).
20. Historical site - The village with remarkable architecture (Historical site).

IRPP SAAH

2003

BOSNIA AND HERZEGOVINA

Slika 4 – Prioritetna lista intervencija

Slika 5 – Stari most u Mostaru

BIBLIOGRAFIJA

Ashworth, G.J., Graham, B. and Tunbridge, J.E. (2007) *Pluralising Pasts*. London: Pluto Press

Council of Europe (1954) *European Convention on Culture*.

kons.gov.ba/Zakonski_okvir/Konvencije/default.aspx?id=5581&langTag=en-US

Council of Europe (2000) *Declaration of the Committee of Ministers on cultural diversity*

https://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_t_gats_coe_decl_cultural_diversity_071200_tcm6-4311.pdf

Council of Europe (2005) *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680083746>

Council of Europe (2010) *Heritage Assessment Report for Bosnia and Herzegovina*. Strasbourg: Council of Europe

Council of Europe (2012) *Smernice za kulturno nasleđe: Tehnički instrumenti za zaštitu i upravljanje nasleđem*. Strasbourg: Council of Europe

Duncan, J.S. and Duncan, N.G. (2004) „Culture unbound“, *Environment and Planning A* 36: 391-403

English Heritage (2008) *Conservation Principles - Policies and Guidance for the Sustainable Management of the Historic Environment*. London; English Heritage

Erikson, E. H. (1974). *Dimensions of a New Identity*. Jefferson Lectures in the Humanities. New York: W. W. Norton & Company

Flint, C. (2004) „Introduction: spaces of hate: geographies of discrimination and intolerance in the U.S.A.“, in C.Flint (ed.), *Spaces of Hate: Geographies of Discrimination and Intolerance in the U.S.A.* New York City: Routledge: 1-20

Forrest, C. (2011) *International Law and the protection of Cultural Heritage*. P.403. Routledge.

Graham, B., Ashworth, G.J. and Tunbridge, J.E. (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*. London: Arnold

International Criminal Court (1998-2002) *Roma Statute of the ICC*.

http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff-5752-4f84-be94-0a655eb30e160/rome_statute_english.pdf

Howard, P. (2003) *Heritage Management, Interpretation, Identity*. New York: Continuum

ICOMOS (1994) *The Nara document on authenticity*.

<https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>;

ICOMOS (2014) *Nara + 20: on heritage practices, cultural values and the concept of authenticity*. https://www.japan-icomos.org/pdf/nara20_final_eng.pdf

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (2002) *Kriteriji za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom* („Službeni glasnik BiH” br. 33/02 i 15/03)

Zakon o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službeni Glasnik FBiH br. 2/02, 27/02, 6/04, 51/07).

Zakon o sprovođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službene novine RS br. 9/02, 70/06 i 64/08).

Zakon o implementaciji odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika (Službene novine Brčko Distrikta BiH br. 2/02, 19/07)

Mulalić Handan, M. (2009) „Integrirana rehabilitacija naslijeđa: Pomoć u upravljanju naslijeđem Bosne i Hercegovine“, *Baština V*. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika: 65-100

Nora, P. (1996-1998) *Realms of Memory I-III*. New York City: Columbia University Press.

Office of the High Representative (1995) „Annex 8: Agreement on Commission to Preserve National Monuments“ *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. <https://www.osce.org/bih/126173?download=true>

Paasi, A. (2003) „Region and Place: regional identity in question“, *Progress in Human Geography* 27: 475-85.

Sheppard, B., Janoske, M. and Liu, B. (2012) „Understanding Risk Communication Theory: A Guide for Emergency Managers and Communicators“, *Report to Human Factors/Behavioral Sciences*. Division, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security. College Park, MD:START

Walasek, H. (2015) *Bosnia and Destruction of Cultural Heritage*. Brian Graham (ed.), School of Environmental Sciences, University of Ulster, UK

Wells, Jeremy C. (2014) „A Methodological Framework for Assessing the „Spirit and Feelings“ of World Heritage properties“, *World Heritage and National Registers – Stewardship in perspective*. New Brunswick (USA) and London (UK): Transaction Publishers.

UNESCO (1954) *Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*.

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1954-hague-convention/>

UNESCO (1970) *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*.

www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/1970-convention/

UNESCO (1972) *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

UNESCO (2001) *Univerzalna deklaracija o kulturnom diverzitetu*.

www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_hr.pdf

UNESCO (2005) *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*

<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf>

UNESCO WHC (2015) *Operativni vodič za provedbu Konvencije za zaštitu svjetskog naslijeđa*

Web stranice

[http://www.](http://www.balkans.aljazeera.net/search?keywords=goran+mojevi%C4%87&=%3Cspan+class+%3D+%22search-name+hidden-xs%22%3EPretraga%3C%2Fspan%3E%3Ci+class%3D%22search-icon+visible-xs%22%3E%3C%2Fi%3E)

[balkans.aljazeera.net/search?keywords=goran+mojevi%C4%87&=%3Cspan+class+%3D+%22search-name+hidden-](http://www.balkans.aljazeera.net/search?keywords=goran+mojevi%C4%87&=%3Cspan+class+%3D+%22search-name+hidden-xs%22%3EPretraga%3C%2Fspan%3E%3Ci+class%3D%22search-icon+visible-xs%22%3E%3C%2Fi%3E)

[xs%22%3EPretraga%3C%2Fspan%3E%3Ci+class%3D%22search-](http://www.balkans.aljazeera.net/search?keywords=goran+mojevi%C4%87&=%3Cspan+class+%3D+%22search-name+hidden-xs%22%3EPretraga%3C%2Fspan%3E%3Ci+class%3D%22search-icon+visible-xs%22%3E%3C%2Fi%3E)

<http://www.icom-oesterreich.at/news/un-security-council-adopts-historic-resolution-protection-heritage>

USE OF HERITAGE IN CREATING AND MANAGING IDENTITIES: BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *The aim of the paper is to identify and analyze the contribution of Annex 8 of the Dayton Peace Agreement and the work of the Commission to Preserve National Monuments in affirmation of the role of cultural heritage in preserving collective identities and their linking to the identity of the state of Bosnia and Herzegovina as a plural society.*

Keywords: *heritage, identity, plurality*